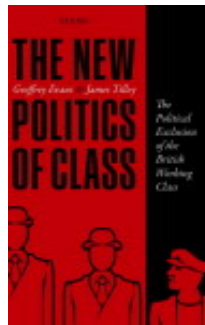

ANALYS/REPORTAGE

Går det att förstå Brexit?

Lars Anell

Nyutkomna böcker bidrar till att nyansera bilden av Brexit och dem som röstade för det. Den opinion som kom till uttryck hade grundlagts under många år och de som röstade för att lämna respektive stanna var på många punkter överens i sak. De som ville stanna önskade ett starkt reformerat EU, men sådana krav fick föga gehör i Bryssel. Remain förmådde inte utveckla en positiv argumentation för fortsatt medlemskap utan förlitade sig på skrämselfpropaganda, som emellertid inte fungerade lika bra som den gjort tidigare.

Inget val eller folkomröstning som jag kan minnas har orsakat så starka emotioner som det brittiska folkets beslut att efter 43 år lämna den Europeiska Unionen (EU). Detta gäller i hög grad bland svenskar och andra utlänningar som bor i London. Besökare från Storbritannien tycks känna anledning att be om ursäkt för sina landsmäns opassande beteende. Förra årets vinnare av Astrid Lindgren-priset, Meg Rosoff, talade för många när hon förklarade att ”detta fruktansvärda, bakåtsträvande beslut [...] var baserat på lögn och socialt missnöje”. Hon sade sig tillhöra den stora grupp som inte känner någon som kan ha röstat på Brexit. Feministen Laurie Penny kallade den majoritet som röstade fel för

”Storbritanniens skrämda och provinsiella reptilhjärna”. Oxfordprofessorn Keith Thomas nöjer sig inte med att förklara folkomröstningens utfall som ett resultat av att väljarna var ”fattiga och vilseförda”. Storbritannien har haft fel sedan man missade möjligheten att gå med i Kol- och Stålunionen 1950 (en inbjudan med armbågen att lämna kontrollen över den just nationaliserade brittiska kol- och stålindustrin till ett antal höga herrar i Luxemburg). Mest besynnerlig är ändå statsvetaren Alan Finlayson, som efter ett antal samtal med ”Brexiters”, konstaterar att deras världsbild präglas av att man ingenting vet om framtiden och därför kan hysa vilka uppfattningar som helst.

Jag tror att det i största allmänhet är farligt att utgå ifrån att ett demokratiskt valutslag beror på att en majoritet av väljarna är trångsynta, korkade och vilseförda. Socialt missnöje är för övrigt, i min värld, ett legitimt skäl att rösta mot etablissemangets maktinnehav. Men framför allt: om medlemskapets fördelar är uppenbara och självklara blir det omöjligt att förklara varför 17.4 miljoner valde en osäker framtid i ”splendid isolation”.

En insändare i *The Economist*, publicerad några veckor efter folkomröstningen, erbjuder ett nytt perspektiv och en antydning till en förklaring. Inledningsvis talar skribenten om en sargad och splittrad nation där unga står mot äldre, stad mot landsbygd, rika mot mindre bemedlade, välutbildade mot lågutbildade – och hänvisar till alla som talar om behov av enighet och kraftsamling. Men poängen kommer i slutet. ”Om Stanna hade vunnit skulle ingen ha talat om en delad nation” och behov att läka såren. Då skulle de som skriver i tidningar och uttalar sig i medier ha dragit en samfäll suck av lättnad och konstaterat att förnuftet segrat. Insändarens författare röstade för Brexit av det enkla skälet att han vill leva i en demokrati där ansvariga politiker kan ställas till svars.

Om vi ska kunna förstå och dra några lärdomar av Brexit måste vi ta reda på varför en majoritet av de brittiska väljare som deltog röstade som de gjorde och om det finns fog för påståenden om EU:s tillkortakommanden.

En omständighet av betydelse var att Tories som stödde *Remain* (Stannasidan) och *Leave* (Lämnasidan) var överens i sak. Båda sidorna ville drastiskt minska invandring av arbetskraft från Östeuropa och hindra att polacker och rumäner fick barnbidrag att skicka till avkomman i hemlandet. De var också överens om att

Bryssel skaffat sig för stor makt på nationalstatens bekostnad och att processen mot en "ever closer union" måste stoppas. Enighet rådde också om att Storbritannien betalade för mycket pengar till Bryssel och fick tillbaka för litet. Denna samsyn i sakfrågorna gynnade *Leave*. Deras paroll Ta tillbaka kontrollen (*Take Back Control*) handlade om landets yttre gräns, statskassan och folkets rätt att välja sin framtid. Den analytiker som arbetade för Nigel Farage hade redan i november 2015 kommit fram till att detta var de tre frågor folkomröstningen skulle handla om. Praktiskt taget alla ekonomer var övertygade om att arbetsamma östeuropéer, som för övrigt i stor utsträckning utförde jobb som britten själva inte ville göra, bidrog till landets ekonomiska tillväxt och skattebas. Men *Remain* kunde aldrig använda detta argument eftersom den konservativa regeringen redan inför valet 2015 lovat att stänga gränsen. Dessutom hade landets oberoende centralbank i en vida spridd rapport hävdade att immigrationen faktiskt ledde till ökad arbetslöshet för briter och att lönerna föll för dem som redan hade sämst betalt.

Harold D. Clarke, Matthew Goodwin och Paul Whiteley (hädanefter CGW) menar i boken *Brexit – Why Britain Voted to Leave the European Union* att det finns goda förklaringar till utgången av folkomröstningen. Deras huvudtes är att den opinion som kom till uttryck torsdagen den 23 juni 2016 hade grundlagts under mycket lång tid och förstärkts av att immigrationen blev den överlägset viktigaste politiska frågan från slutet av 2015.

CGW:s studie bygger på ett rikt statistiskt underlag. Universitetet i Essex har gjort månatliga opinionsundersökningar av väljarkårens preferenser i olika frågor sedan 2004. Författarna fick också unika möjligheter att intervjua partimedlemmar i UKIP, vars framgångar var den direkta orsaken till att Cameron utlyste folkomröstningen. De utförde också en stor enkätundersökning före och efter omröstningen. Dessutom kunde de utnyttja mängder av andra opinionsundersökningar från privata och offentliga institutioner.

Huvudtesen bär självklarhetens prägel. Det som hände berodde inte på att politiska bondfångare kunde vilseföra stora skador av underbegåvade väljare. En starkt EU-kritisk, eller i många fall direkt fientlig, hållning hade grundlagts under många år. Märkligt nog nämner CGW inte en faktor som måste ha spelat en viktig roll i denna utveckling och som är unik för Storbritannien. Till skillnad från situationen i alla andra västeuropeiska medlemsstater finns ett

stort antal tidningar som konsekvent ifrågasatt allt som sker i Bryssel, ofta i förlöjligande ordalag. De tidningar som kontrolleras av Murdochkoncernen är programmatiskt fientliga och den av Paul Dacre ledda *Daily Mail* hatar – bokstavligen – allt som står till vänster om Djingis khan. Vid den första folkomröstningen någonsin i Storbritannien 1975 röstade folket med två tredjedels majoritet för att de vill stanna i vad som då kallades EEC. När det nu var dags på nytt fanns en klar majoritet av väljarkåren som hade en i grunden negativ inställning till EU. En press med ett trumpianskt förhållande till fakta måste rimligen vara en del av förklaringen.

Det är dock klart att tillfälligheter också spelade in. Hur skulle frågan ställas? En möjlighet, som övervägdes, var naturligtvis Ja eller Nej till fortsatt medlemskap i EU. Men valkommissionen valde i stället alternativen *Remain* eller *Leave*. Ett test visade att hela 4 procentenheter fler valde Ja än *Remain* – vilket ganska exakt blev Brexits vinstmarginal. Minst lika viktigt var vilken sammanslutning som skulle bli officiell banerförare för *Leave*-kampanjen. Det skulle inte ha varit orimligt att ge äran åt Nigel Farage och UKIP som tvingat fram folkomröstningen. Men valet föll på den organisation som benämndes *Vote Leave*, vars viktigaste företrädare så småningom blev Boris Johnson. Detta gav både status och en generös budget. Nigel Farage var, enligt CGW, inte den giftiga belastningen (*toxic asset*) som många hävdade, men det är osannolikt att han skulle ha kunnat leda *Leave* till seger i folkomröstningen. Han har trots allt inte ens lyckats bli vald till parlamentsledamot. Nu bidrog han som ledare för den – från privata källor – välfinansierade sidokampanjen *Leave.EU*. De fokuserade nästan helt på invandringen, vilket gjorde att *Vote Leave* kunde tona ner denna fråga. När Boris Johnson efter rätt lång betänketid valde att stödja Brexit blev han dess obestridde ledare och den ende politiker som tycks ha haft personlig betydelse för människors ställningstagande. Starka krafter försökte göra sig av med den kontroversielle Dominic Cummings, som var chefsstrateg för den officiella *Vote Leave*-kampanjen. Hade de lyckats skulle strategin sannolikt lagts om mot ett säkert nederlag. Labour och det liberala partiet ville ge 16- och 17-åringar rätt att rösta, men Cameron avvisade detta önskemål. Han förbjöd också personangrepp (*blue-on-blue*) mellan Tories som kampanjade för skilda läger.

Alla dessa omständigheter gynnade *Leave*. Om valkommissionen låtit väljarna säga Ja eller Nej och gett marskalkstaven till Nigel Farage är det mer än troligt att Storbritannien stannat i EU. Än mer

troligt blir det om fler ungdomar fått rösta. Tre fjärdedelar av åldersgruppen 18 – 25 ville stanna i EU. Därefter ökar andelen som vill lämna trendmässigt till två tredjedelar i gruppen över 66 år. Cameron förbjöd *blue-on-blue* för att skydda partiet. Det visade sig klokt, men det innebar att Boris Johnson, Michel Gove och Liam Fox fridlystes från kritik från andra än traditionella fiender.

Tim Shipman pekar i sin bok *All Out War* på en omständighet av en annan karaktär – den mycket stora grupp som aldrig eller nästan aldrig brytt sig om att delta i allmänna val. Ett valdeltagande på 72.2 procent i ett rikt och tätbefolkat land är inte särskilt imponerande, men det var högre än i något val sedan 1992. Av de 2.8 miljoner som deltog i folkomröstningen, men skolkat i parlamentsvalet 2015 valde 80 procent att lämna EU. Professor Keith Thomas skulle säkert ha kallat dem ”fattiga och vilseförda”. Viktigare är att dessa människor tyckte att det äntligen fanns anledning att gå till valurnorna.

I huvudsak handlar det om traditionella Labourväljare och det kan finnas andra orsaker än att de ogillar immigranter som förment pressar ner löner och snyltar på välfärdsförmåner. Geoffrey Evans och James Tilley hävdar i boken *The New Politics of Class* att när Labours ledande politiker slutade att tala om ”arbetarklass” kände sig plötsligt miljoner människor politiskt hemlösa. En del av dem hamnade hos UKIP i England och SNP i Skottland – men vanligare var att de slutade rösta. Folkomröstningen innebar att det plötsligt fanns en tydligt formulerad fråga som berörde dem. Möjligen har Corbyns radikalare framtoning och ordval inneburit att en del sökt sig hem till Labour och bidragit till att partiet gjorde ett oväntat bra val den 8 juni i år.

Ett förhållande som kan ge upphov till många tankar är att alla opinionsundersökningar som gjordes per telefon gav *Remain* ett stabilt försprång. När svaren lämnades på nätet hamnade skillnaden ofta inom den statistiska felmarginalen.

Eftersom *Remain* inte hade utrymme att utveckla en positiv argumentering för ett fortsatt medlemskap i EU kom deras kampanj att domineras av skrämselfpropaganda (*Project Fear*). Det gällde att övertyga väljarna om vilket elände som skulle drabba land och folk i händelse av Brexit. Finansminister George Osborne, som sökt övertyga Cameron att avstå från den utlovade folkomröstningen, presenterade mängder av beräkningar som visade att vanliga människor skulle förlora väldiga belopp under en lång följd av år. I

det bästa av tre scenarier skulle en normal familj tappa ett belopp som motsvarade cirka 30 000 kronor per år fram till 2030 och 55 000 i det värsta. För hushåll med mycket små inkomster var det helt enkelt obegripligt att de skulle kunna förlora så mycket pengar. Internationella organisationer inkallades för att ge eldunderstöd. IMF beräknade att Brexit skulle kosta 5.6 procent av BNP fram till 2019, sänkta inkomster och blåsa liv i inflationsbrasan. Detta skulle enligt Osborne öka hushållens kostnader för bostadslånen med 12 000 till 16 000 kronor per år. OECD intygade att arbetare skulle förlora en månadslön före 2020. Världsbanken klämde i med att Brexit skulle drabba världens fattigaste.

Inte all skrämsepropaganda träffade rätt. När Osborne varnade för att huspriserna skulle falla kraftigt visade det sig att de flesta välkomnade detta, eftersom barnen då skulle få möjlighet att köpa en bostad.

Det andra inslaget i *Project Fear* var en parad av världens ”good and great” som kom för att intyga de fasor som väntade runt hörnet om Brexit skulle inträffa. Den stora stjärnan var president Obama som barskt talade om för britterna att de inte skulle hänge sig åt önskedrömmar om ett frihandelsavtal med USA. Om de inte fattade sitt eget bästa skulle de hamna sist i kön (*back of the queue*). Innan han höll sitt tal hade han haft ett möte finansminister Osborne och det finns indikationer på att denne önskat sig just denna plats i kön. En amerikansk talskrivare skulle ha talat om ”back of the line”. Det är för övrigt märkligt att en förnuftig och balanserad amerikansk president skulle förödmjuka sin närmaste och viktigaste allierade om han inte blivit ombedd att göra det.

När den europeiska politiska elitens projekt hotas på allvar tillgrips det ”nukleära” argumentet. Om ni inte gör som vi säger så blir det krig. Så var det när det såg ut som om det franska folket skulle fälla Maastrichtavtalet 1992 och när en stor majoritet i Frankrike och Nederländerna röstade nej till det konstitutionella fördraget 2005. Till och med folkomröstningen om euron i Sverige hotade freden enligt både stats- och finansministern. Det var alltså helt följdriktigt att den brittiska regeringen skulle varna för att Brexit hotade fred och säkerhet i Europa.

Men väljarna trodde varken på faran för ekonomisk misär eller krig. När *Sky News* politiske reporter, Faisal Islam, i en tv-sänd debatt frågade Cameron vad som skulle komma först – Brexitdepressionen

eller det tredje världskriget – applåderade publiken. En journalist som sett programmet frågade sig hur man kunde utlysa en folkomröstning, som, i händelse av att väljarna tog fel, skulle kunna leda till världskrig. Europeiska Rådets ordförande, Donald Tusk, nöjde sig med att konstatera att Brexit kunde leda till ”slutet på västerländsk politisk civilisation”.

Men Cameron och Osborne valde att satsa på *Project Fear* av många skäl. Det var ett recept som fungerat förr. Skottarna hade valt att stanna i det Förenade Kungadömet när det sjönk in att det skulle bli högre skatter och lägre löner i ett oberoende Skottland. Tories hade vunnit parlamentsvalet 2015 genom att utförligt beskriva det ekonomiska kaos som skulle följa på en seger för Labour. Och den kanadensiske statsvetaren Lawrence LeDuc hade så övertygande visat att väljarna blev allt mindre riskbenägna ju närmare valdagen man kom att han fått en lag uppkallad efter sig. Och helt utan effekt var inte skrämselfpropagandan. Det framgår av CGW:s material att många briter röstade för Brexit trots att de var rätt övertygade om att det skulle innebära sänkt tillväxt och mindre i plånboken. Det var ett pris de var beredda att betala för att slippa Bryssels överhöghet.

Leaves kampanj hade också ett avspänt förhållande till fakta. Ibland ljög de öppet och oblygt. Mest bekant är att de ihärdigt hävdade att landet skickade 350 miljoner pund varje vecka till Bryssel som bättre kunde användas för att stärka sjukvårdssystemets budget och polisens resurser. Detta belopp utgick ifrån Storbritanniens teoretiska bruttobidrag på 19 miljarder pund till EU:s budget. Men Margaret Thatcher hade förhandlat sig till en kraftig rabatt på 4 miljarder som aldrig lämnade statskassan. Dessutom betalades ytterligare 4 miljarder tillbaka i form av jordbruks- och regionalstöd. Alla visste att det belopp som prydde *Leaves* bussar var fel, men kampanjledningen konstaterade att ju mer man talade om pengar, desto fler personer blev övertygade om att, hur man än räknade, så betalade briterna långt mer till Bryssel än de fick tillbaka. *Leave* ville helt enkelt att motståndarna och massmedier skulle fortsätta att angripa deras lögn.

I Sverige dominerar uppfattningen att det framför allt var *Leave* som handskades ovarsamt med sanningen. CGW menar snarast att *Remains* desinformation var mer omfattande och sofistikerad. De hävdar också att väljarna litade mer på *Leaves* talesmän än på regeringens utsagor. CGW ifrågasätter sålunda, med hänvisning till Hyman Minskys metodkritik, starkt de utomordentligt sofistikerade

modeller som låg till grund för finansdepartementets dystopier. De pekar på att, om vi undantar specialfallen Irland och Luxemburg, har tillväxttakten fallit i alla västeuropeiska länder från den dag de blev medlemmar i EEC eller EU. Detta är märkligt på flera sätt. När de ursprungliga sex länderna snabbt och effektivt avvecklade interna tullar ökade deras handel med varandra mycket snabbt. Detta borde ha gett mätbara allokeringsvinster. När den inre marknaden etablerades under perioden 1985 – 1992 utlovade Cecchinirapporten på trovärdiga grunder att Unionens ekonomier skulle lyfta till en högre tillväxtbana, men resultatet uteblev helt. Det ska dock sägas att en stor del av rekordårens fenomenala tillväxt, som omfattade alla västeuropeiska ekonomier, skedde helt eller delvis före medlemskapet i EEC eller EU. Att inom Unionen upprepa det som tyskarna kallade *Wirtschaftswunder* ligger inte inom möjligheternas gräns. Eurozonens anemiska tillväxt är dock självförvårdad och måste därför belasta EU:s konto. Med tanke på att vi inte vet om medlemskapet haft positiv eller negativ ekonomisk effekt bör vi inte utan vidare acceptera IMF:s utsaga om utanförskapets katastrofala konsekvenser.

Den oro som finns för att Storbritannien är en splittrad nation är befogad, även om det i stor utsträckning speglar en redan existerande klyfta mellan landets välmående södra del och fattigdomen i norr. Mest markant, och på sikt kanske viktigast, är den redan nämnda skillnaden mellan olika åldersgrupper. Också mellan hög- och lågutbildade är avståndet stort, men det är värt att minnas att 37 procent av personer med universitetsexamen stödde *Leave*. Bland medlemmar i vad CGW kallar överklass och övre medelklass fanns ett massivt stöd (65 procent) för att stanna i Unionen, medan arbetarklassen med nära två tredjedelars majoritet röstade för att lämna. Viktigt är också att det i Skottland (62.0 procent) och i Nordirland (55.8 procent) fanns en stabil majoritet för *Remain*, medan en klar majoritet i England (53.4 procent) och i Wales (52.5) ville lämna. Av de personer som definierade sig själva som "English" röstade 80 procent *Leave* medan motsvarande andel av gruppen "British" valde *Remain*. Det hör till saken att valdeltagandet sjönk i Skottland, ökade måttligt i London, men mycket starkt i resten av England. Inom England fanns stödet för att stanna framför allt i Storlondon, de södra och sydöstra landskapen och i vissa universitetsstäder. Enligt CGW:s beräkningar fanns det i Skottland en enda valkrets där en majoritet av väljarna stödde *Leave* – i London var detta fallet bara i var femte valkrets. I norr, Midlands och i sydväst hade *Leave* ett övertag i mellan 77 och 87 procent av

valkretsarna. Om man bortser från London är det inte självklart att stad stod mot land. I stora städer som Sheffield och Birmingham valde en majoritet *Leaves* valsedel. CGW beräknar att det i hela Storbritannien fanns en majoritet som ville lämna Unionen i 401 av 632 valkretsar. Detta ger det paradoxala resultatet att många EU-kritiska konservativa parlamentsledamöter måste kämpa för att bli återvalda i områden där en klar majoritet vill stanna. Än värre är situationen för Labour. Många av partiets parlamentariker stred med stor energi och äkta engagemang på *Remain*-sidan – men de kunde ofta inte göra det i den egna valkretsen där motståndet mot EU var massivt. Också för en del Labourpolitiker, som deltog i kampanjen för *Leave*, var det svårt att göra sig hörda på hemmaplan. Ett extremfall är Kate Hoey. Hon är parlamentsledamot för valkretsen Vauxhall i London, ett av Labours starkaste fästen. Här röstade nära 80 procent för att stanna i Unionen men Hoey kämpade, ofta sida vid sida med Nigel Farage, för att Storbritannien skulle lämna. För den traditionelle Labourväljaren dämpades naturligtvis entusiasmen för att stödja partiets officiella linje att stanna i EU av det faktum att detta blev en röst för Cameron.

Det är viktigt att komma ihåg att folkomröstningen inte var tänkt att handla om att stanna i eller lämna EU. Cameron hade lovat att det gällde medlemskap i en reformerad Union eller åtminstone ett EU som hade mindre makt att styra och ställa i Storbritannien. Enligt opinionsundersökningar fanns ett mycket starkt stöd för att stanna i en reformerad Union – sannolikt därför att var och en kunde hänge sig åt egna önskedrömmar om möjliga förändringar. Problemet för Cameron var att väljarna helt klart ville ha substantiella reformer. Inga kosmetiska knep skulle vara tillräckliga.

När Cameron i februari 2016 reste till Bryssel för att förhandla hade han med sig en lång kravlista. Sannolikt var den för lång. De väljare som måste vinnas för att stanna i EU var i huvudsak intresserade av att begränsa den stora invandringen från östeuropeiska medlemsländer och dess påstådda påfrestningar på välfärdssystemen. Nu fick de vetskap om problem vilkas existens de dittills inte känt till. Förhandlingarna i Bryssel gick heller inte bra och Cameron uttryckte sin frustration i ett telegram hem till London: ”Ärligt talat, efter att ha talat med de här människorna i en och en halv dag vill även jag lämna EU. Jag kommer ingen vart, jag kanske måste ge upp.” Till slut nåddes en överenskommelse som emellertid var rätt tunn. Dödsstöten utdelades dock av pressen som

snabbt etablerade som en sanning att de utlovade reformerna inte skulle komma till stånd.

Remains kampanjledning kritiserades vid upprepade tillfällen för att de inte utvecklade en positiv berättelse om fördelarna för Storbritannien att vara medlem av den Europeiska Unionen. Det fanns ett embryo i parollen "Stronger in Europe" men någon fullödig argumentation blev det aldrig. Och den strategiska grupp som utformade kampanjen var, på basis av otaliga opinionsundersökningar och tester i fokusgrupper, övertygad om att en mer välvillig attityd till EU inte skulle ge några röster. I ett tal där han först varnade för att löner skulle sjunka, priser stiga och arbetslösheten nå åtta procent i händelse av Brexit, försökte Cameron framställa EU som garant för grundläggande sociala rättigheter och förmåner. "Betald semester, moderskapspenning, likabehandling av miljontals människor som arbetar deltid, skydd för uthyrd arbetskraft, till och med lika lön för arbetande kvinnor: allt detta garanteras av Europa och allt kan upphöra om vi lämnar." Det är lätt att förstå att väljare ibland misstror sina politiker.

CWG, Shipman, Evans och Tilley erbjuder ett rikt och spännande underlag för djupsinniga spekulationer av många slag. På ett mer vardagligt plan är det glädjande att konstatera att väljarna tycks belöna vanlig hövlighet och gilla politiker med hållfasta övertygelser. Det gick inte att ta miste på *Remain*-sidans ofta överklassiga förakt för brexiter och Cameron kallade vid ett tillfälle den valkrets som hans partikamrat Andrew Bridgen representerade i parlamentet för en "sophög" (*dump*). Och väljarna visste att han ogillade den union han kämpade för att stanna i. Jeremy Corbyn har aldrig gillat EU och hans insats i kampanjen för *Remain* var medioker. I det allmänna valet den åttonde juni fick han emellertid stöd av 57 procent av ungdomsväljarna som tydligt gillade en person som höll fast vid sin ungdoms övertygelse. Ed Milliband uppträdde i valet 2015 som om han ville be om ursäkt för allt han dittills trott på. Om han inte gjort det hade nog Labour vunnit och då...

Lars Anell var FN-ambassadör i Genève 1986–92, EU-ambassadör i Bryssel 1992–94 och ordförande i Vetenskapsrådet 2010–16.

